

Islamic Law and Jurisprudence Studies
Volume 17, Consecutive Number 38, March 2025
Issn: 2717-0330

Pages 205-226 (Research Article)

Received: 2024, July 02 Revised 2024, August 18 Accepted: 2024, August 27

Journal Homepage: <https://feqh.semnan.ac.ir>

This is an Open Access paper licensed under the Creative Commons License CC-BY 4.0 license.

journal of
Studies in Islamic Law & Jurisprudence

Crimes against spiritual integrity in cyberspace with an approach to the crime of insult and defamation

Sahar. Fatemi¹- Afshin. Mousavi Tometri²-Asal. Azimian³ - Mahsa. Shiravi⁴

1: Law Department, Kish International Branch, Islamic Azad University, Kish Island, Iran..

2: Asistant Professor, Department of Law, Safadasht Branch, Islamic Azad University, Safadasht, Iran (Corresponding Author): Afshinmousavii54@gmail.com

3: Asistant Professor, Department of Law, Shahrood Branch, Islamic Azad University, Shahrood, Iran.

4: Asistant Professor, Department of Law, Pardis Branch, Islamic Azad University, Pardis, Iran.

Abstract: Crimes against spiritual integrity are behaviors that cause damage to the honor, dignity, infamy, as well as mental, psychological, intellectual and emotional annoyance of a person. The spread of such crimes in cyber space requires the adoption of its own criminal policy and proper criminalization in this field. This research, which has been carried out in a descriptive analytical method and using library data, is looking for a suitable answer to the question of how to criminalize these actions and how to deal with it. The findings of the research indicate that Sharia foundations such as verses and traditions and some jurisprudential rules justify the principle of the need to compensate for moral damage, while the repressive policy towards this category of crimes is the only way to deal with this serious damage.

Keywords spiritual integrity, virtual space, repressive politics, Moral damage, criminal policy, Iranian legal system, British legal system.

- S. Fatemi; A. Mousavi Tometri; A. Azimian; M. Shiravi (2025), "Crimes against spiritual integrity in cyberspace with an approach to the crime of insult and defamation", Semnan University: *Islamic Law and Jurisprudence Studies*, 17(38), 205-226.

[Doi: 10.22075/feqh.2024.34933.3984](https://doi.org/10.22075/feqh.2024.34933.3984)

فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی

سال ۱۷- شماره ۳۸- بهار ۱۴۰۴

صفحات ۲۲۶-۲۰۵ (مقاله پژوهشی)

تاریخ: وصول ۱۴۰۳/۰۴/۱۲ - بازنگری ۱۴۰۳/۰۵/۲۸ - پذیرش ۱۴۰۳/۰۶/۰۶

جرائم علیه تمامیت معنوی در فضای مجازی با رویکردی به جرم توهین و افتراء

سحر فاطمی^۱ / افشین موسوی تومتری^{۲*} / عسل عظیمیان^۳ / مهسا شیروی^۴

۱: گروه حقوق، واحد بین الملل کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران.

۲: استادیار گروه حقوق کیفری و جرم شناسی، واحد صفادشت، دانشگاه آزاد اسلامی، صفادشت، ایران (نویسنده مسئول)

Afshinmousavi54@gmail.com

۳: استادیار گروه حقوق کیفری و جرم شناسی، واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود، ایران.

۴: استادیار گروه حقوق کیفری و جرم شناسی، واحد پردیس، دانشگاه آزاد اسلامی، پردیس، ایران.

چکیده: جرائم علیه تمامیت معنوی به رفتارهایی گفته می‌شود که موجب آسیب به شرافت، حیثیت، ناموری و همچنین آزردگی روحی، روانی، فکری و احساسی انسان می‌شود. گسترش جرائم از این دست در فضای مجازی نیازمند اتخاذ سیاست جنایی خاص خود و جرم انگاری مطلوب و بجا در این زمینه می‌باشد. این تحقیق که به روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از داده های کتابخانه ای انجام شده است در پی جوابی مناسب برای این سؤال است که چگونه می‌توان این اقدامات را جرم انگاری نموده و مقابله با آن چگونه است؟ یافته های تحقیق حاکی از این است که مبانی شرعی نظیر آیات و روایات و برخی قواعد فقهیه، اصل لزوم جبران خسارت معنوی را توجیه می‌کند؛ ضمن این که سیاست سرکوبگرانه نسبت به این دسته از جرائم، تنها راه مقابله با این آسیب جدی می‌باشد.

کلیدواژه: تمامیت معنوی، فضای مجازی، سیاست سرکوبگرانه، خسارت معنوی، سیاست جنایی، نظام حقوقی ایران، نظام حقوقی انگلیس.

- فاطمی، سحر؛ موسوی تومتری، افشین؛ عظیمیان، عسل؛ شیروی، مهسا (۱۴۰۴) «جرائم علیه تمامیت معنوی در فضای مجازی با رویکردی به جرم توهین و افتراء». دانشگاه سمنان: *مطالعات فقه و حقوق اسلامی دانشگاه سمنان*. ۱۷(۳۸). ۲۲۶-۲۰۵.

[Doi: 10.22075/feqh.2024.34933.3984](https://doi.org/10.22075/feqh.2024.34933.3984)

مقدمه

امروزه ارتکاب جرائم علیه تمامیت معنوی در فضای مجازی رشد زیادی پیدا کرده است؛ در عین حال تعارضات صلاحیتی و ابهامات تقنینی در این حوزه زیاد است به ویژه آن که در کشورهایی که از اینترنت آزاد بهره مند نیستند و بخش زیادی از مردم از فیلترشکن و تغییر آی پی بهره می برند و سرور شبکه های محبوب اجتماعی بیشتر در آمریکا و اروپا می باشد اولاً، کشف جرم و تحصیل ادله را با صعوبت همراه می سازد و ثانیاً، در مواردی که جرم در خارج از قلمرو حاکمیتی کشور مدعی تعقیب به وقوع می پیوندد موضوع صلاحیت قانون و مرجع قضایی حاکم به میان می آید ثالثاً، در حوزه های مفهومی نیز بعضاً قضات دچار برداشت های سلیقه ای و متهافت در برخی موارد مانند جریحه دار شدن عفت عمومی یا تفسیر عبارات ایهام داری مانند صور قبیحه می باشند؛ از اینرو ضرورت های خاص انجام این تحقیق را می توان اینگونه بر شمرد:

۱- بررسی مفهوم و عناصر تشکیل دهنده جرائم علیه تمامیت معنوی در فضای

مجازی

۲- بررسی سیاست جنایی تقنینی ایران و بریتانیا در خصوص جرائم علیه تمامیت

معنوی در فضای مجازی

۳- تبیین چالش های تقنینی در پیگرد جرائم علیه تمامیت معنوی در فضای مجازی

در سپهر عدالت کیفری ایران و بریتانیا در پرتو ارایه راهکارها.

فضای مجازی به ویژه اینترنت، به عنوان جلوه بارز جامعه اطلاعاتی در کنار شرایط ایده الی که برای تبادل اطلاعات و انجام امور تجاری اقتصادی و آموزشی فراهم آورده دارای ویژگی های محیطی منحصر به فردی است که سوء استفاده فعالان این عرصه را نیز به همراه داشته است (بیگدلی آذری و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۴). از منظر تاریخی پاسداری و صیانت از عزت و شرف و در مجموع ارزش های معنوی بشر از اعصار قدیم مورد توجه قواعد و هنجارهای موضوعه قرار گرفته، لذا هرگونه تعرض و تجاوز به

حیثیت، شرف و عزّت انسانی مانند اهانت، فحاشی، قذف، افترا یا تهمت به غیر، جرم توصیف و مجازات آن معین گردیده است. به باور برخی پژوهشگران جرائم علیه تمامیت معنوی اول بار در حقوق روم باستان مورد توجه قرار گرفته و به عنوان عمل مجرمانه ای توصیف شد که اهانت و رفتارهای توهین آمیز به شاه مستوجب مجازات بود، اما به باور برخی دیگر این قانون نامه حمورابی بود که به طبقه بندی جرائم علیه تمامیت معنوی تحت عناوین افترا و بهتان پرداخته و عاملان را مستوجب مجازات دانسته است (جوانمرد، ۱۴۰۲: ۵۴).

ارتباط با این جرائم الگوبرداری از مقررات جزایی سایر کشورها عملاً ممکن نیست؛ به عنوان نمونه، در کشور ایران آموزه های دینی و اسلامی و عرف حاکم بر جامعه می تواند لزوم جرم انگاری و اتخاذ سیاستی سرکوبگرا در قبال این جرائم را توجیه نماید در حالی که قوانین آن در سایر کشورها مثل انگلستان به دلیل تفاوت ساختاری در سیاست و فرهنگ قابل پذیرش نمی باشد. در این پژوهش محقق با توجه به ابعاد گسترده سه گانه سیاست جنایی (تقنینی، اجرایی و قضایی) تنها منظر و حوزه سیاستگذاری تقنینی را به عنوان هدف اصلی در مطالعات تطبیقی مدنظر داشته و تلاش می کند به صورت مَرّجی در فصول اصلی پژوهش حاضر، سیاست جنایی تقنینی ایران و بریتانیا (با تمرکز بر انگلستان) را در دو بُعد ماهوی و شکلی به صورت مقایسه ای مورد فحص و تتبع قرار داده تا از رهگذر این مطالعه تطبیقی بتوان یک مدل تقنینی پیشنهادی در خصوص مقابله با جرائم علیه تمامیت معنوی در فضای مجازی ارائه نمود. ضمن این که در تقسیم بندی شش گانه جرائم علیه تمامیت معنوی در فضای مجازی گونه ها و مصادیقی ملحوظ نظر می باشد که بزه دیده آنها اشخاص حقیقی به عنوان شاکی خصوصی قلمداد می شوند هرچند به فراخور موضوع و بحث از سایر بزه دیدگان احتمالی همچون هنجارهای دینی، اخلاقی و حاکمیتی نیز غفلت نمی توان نمود و به عنداللزوم به آنها نیز اشاره ای خواهد شد.

یکی از جرائمی که امروزه در فضای مجازی نرخ ارتکاب چشم گیری دارد، جرائم علیه شخصیت معنوی و حیثیت روانی است. به دیگر سخن، رشد فنآوری اطلاعات و ارتباطات در کنار فواید و پیامدهای مثبتی که دارد فرصتی را برای ناقضان قوانین ایجاد کرده که منویات مجرمانه خود را از گذر فضای مجازی انجام دهند که یکی از این گونه رفتارها جرائم علیه تمامیت و حیثیت معنوی است.

در این راستا با توجه به پیشرفت فنآوری اطلاعات و ارتباطات در دهه های اخیر فضای مجازی نقش به سزایی را در ارتکاب این جرائم ایفا می کند، به طوری که شاهد رشد روزافزون این جرائم در فضای مجازی هستیم. بنابراین حقوق کیفری باید پیشرفت های فناورانه را که فرصت های بسیار پیچیده ای برای سوء استفاده از بستر فضای سایبری را فراهم می کند در نظر داشته باشد؛ زیرا با خلق فضای مجازی موانع بسیاری از بین رفته و ارتکاب جرائم تسهیل گردیده است.

منظور از جرائم علیه شخصیت، تمامیت و حیثیت معنوی اشخاص، عبارت از رفتارهایی است که شخصیت، حیثیت، آبرو و شرافت و ناموری افراد را مورد خدشه و آسیب قرار می دهد. برخی از این جرائم فقط در دنیای مادی و فیزیکی قابلیت تحقق دارند و برخی فقط در فضای مجازی و برخی نیز، هم قابلیت ارتکاب در دنیای واقعی را داشته و هم در فضای مجازی قابلیت ارتکاب دارند.

این جرائم را در شش گروه مستقل می توان تبیین نمود:

۱- جرائم علیه آرامش روانی، عاطفی و اجتماعی شهروندان و مقامات

۲- جرائم علیه امنیت و آسایش روانی جامعه

۳- جرائم علیه امنیت اخلاقی شهروندان و جامعه

۴- جرائم علیه امنیت مالکیتی شهروندان

۵- جرائم علیه امنیت فردی و کرامت انسانی شهروندان

۶- جرائم علیه تمامیت حیثیتی شعائر، موازین و آموزه های دینی (جوانمرد، ۱۴۰۲: ۵۵).

۱- مفهوم شناسی

الف: سیاست جنائی: سیاست جنایی عبارت است از کلیه تدابیر و اقدام های پیشگیرانه و سرکوب گرانه ای که توسط دولت و جامعه مدنی، جداگانه و یا با مشارکت یکدیگر، جهت پیشگیری از جرم، مبارزه با بزهکاری، اصلاح و یا سرکوب مجرم بکار برده می شود (لازرز، ۱۳۸۲).

ب: جرائم علیه تمامیت معنوی: جرائم علیه تمامیت معنوی به رفتارهایی گفته می شود که موجب آسیب به شرافت، حیثیت، ناموری و همچنین آزرده گی روحی، روانی، فکری و احساسی انسان می شود (جوانمرد، ۱۴۰۲: ۶۴).

انواع جرائم علیه تمامیت شخصیت جسمانی (مادی) و تمامیت شخصیت معنوی اشخاص به جرائمی گفته می شود که هم بر جسم و هم بر روح و روان وارد شود همچنان که حداقل آن سرخ شدن پوست و حداکثر آن قتل می باشد. جرائم علیه اشخاص جرائمی هستند که علیه تمامیت شخصیت جسمانی اشخاص و تمامیت شخصیت معنوی یک انسان رخ می دهند، زیرا آدمی دارای دو بعد مادی و معنوی است. انواع جرائم علیه اشخاص، جرائمی متوجه خود فرد است نه مال و اموال و دارایی او. به دلیل تقسیم بندی انواع جرائم علیه اشخاص در دو تقسیم بندی آن را مورد بحث قرار دادند از جمله: الف) جرائم علیه تمامیت شخصیت جسمانی (مادی اشخاص، ب) جرائم علیه تمامیت شخصیت معنوی (روحانی) اشخاص.

جرائم علیه تمامیت شخصیت جسمانی اشخاص که به این نوع جرائم در فقه جنایت نیز می گویند. همچنین، قتل، ضرب و جرح، سقط جنین، تخلفات رانندگی، نقض عضو از انواع جرائم علیه تمامیت شخصیت جسمانی اشخاص هستند و توهین، نشر اکاذیب، افشای اسرار حرفه ای، هتک حرمت مراسلات و مخابرات و مکالمات تلفنی، مزاحمت

تلفنی، هتک حرمت منزل یا مسکن اشخاص، تهدید اشخاص، توقیف یا اخفای غیر قانونی، سلب حقوق و آزادی مردم، آدم ربایی و قاچاق انسان، جرائم جنسی به عنف یا اکراه از جمله جرائم علیه تمامیت شخصیت معنوی اشخاص هستند (سایت دادمن، تاریخ رؤیت ۲۷ تیر ۱۴۰۰).

ج: نظام حقوقی بریتانیا

بریتانیا شامل انگلستان، ولز، اسکاتلند و ایرلند شمالی است. قوانین پارلمان اسکاتلند و ایرلند شمالی باید به تأیید شاه انگلستان برسد و سپس در روزنامه رسمی منتشر شود. در عین حال، در مجلس عوام انگلستان نیز نمایندگانی دارند. کشور ولز از لحاظ قانونگذاری داخلی تابع پارلمان انگلستان است به این معنا که قوانین صادره در پارلمان انگلستان برای ولز نیز لازم الاتباع است. اسکاتلند و ایرلند شمالی در حفظ انتظام امور و جرم انگاری مستقل عمل میکنند اما قوانین باید به تأیید شاه انگلستان برسد.

۲- مبانی شرعی جبران خسارت معنوی

بیشتر فقیهان در صدق عنوان ضرر بر زیانهای معنوی تردید ندارند، چراکه از نظر اسلام، آسیب و ضرر به حرمت و شخصیت افراد که از نظر جایگاه، همانند کعبه در نظر گرفته شده است بیشتر مورد توجه است تا صدمات مادی. برای جبران خسارت نیز روشهای متداول در حقوق عرفی و موضوعه، اعم از جبرانهای مالی و غیر مالی می تواند در فقه قابل پذیرش باشد؛ در موردی ممکن است فقط پول گره گشا باشد و در مورد دیگر یک عذرخواهی ساده (پروین، ۱۳۸۰: ۱۸۵). حتی پیشبینی دیه در مورد صدمات جسمانی منجر به قتل، جرح، نقص عضو یا بیماری شخص مصدوم می تواند دلیل خوبی بر امکان جبران خسارت معنوی و قابلیت تقویم آن باشد (نیک فرجام، ۱۳۹۲: ۱۲۴). جالب توجه این که عدم مشروعیت ضرر معنوی، هم در مرحله جعل حکم وجود دارد و هم در مرحله اجرای حکم؛ یعنی اگر حکم در شرایط خاصی باعث ضرر معنوی شود مشروعیت آن برداشته می شود؛ همچنین اگر در روابط اجتماعی مردم در

جایی موضوع ضرر معنوی بر دیگری پیش آید این امر مورد امضای شارع نیست (بهره مند، ۱۳۹۲: ۶۹).

گرچه در فقه امامیه کتاب یا باب خاصی تحت عنوان جبران خسارات معنوی اختصاص نیافته است اما با استناد به ادله نقلی نظیر آیات و روایات، و حکم عقل و بنای عقلا و نیز قواعد فقهی متعددی می‌توان مشروعیت جبران خسارت معنوی را ثابت کرد:

الف: قرآن

از قرآن کریم می‌توان به آیه ۲۳۳ بقره (لاتضارّ والده بولدها) و آیه ۲۳۱ همان سوره (لاتمسکوهنّ ضراراً) و نیز آیه ۲۸۱ سوره بقره (لايضارّ کاتب ولا شهيد) استناد نمود. برابر مدلول آیات مذکور، هرگونه اقدامی که موجب ضرر و زیان به فرزند شده، و یا باعث تزلزل روحی همسر مطلقه و لطمه به آبرو و حیثیت وی شود، و یا شهادت خلاف واقع که سبب ضرر مشهودّ علیه گردد مورد نهی قرار گرفته است و می‌توان گفت که ضرر رساندن، هم از لحاظ تکلیفی حرام و ممنوع است و هم از لحاظ وضعی، موجب مسئولیت فاعل زیان می‌گردد (مظاهری و مهاجری، ۱۳۹۲: ۱۳۳).

ب: روایات

با دقت و تأمل در روایات و زمینه صدور آنها می‌توان استنباط کرد که روایاتی وجود دارد که به ضرر معنوی و جبران خسارت در این خصوص از آنها به دست می‌آید اگرچه تصریح در این خصوص ندارند. در روایتی امام صادق (ع) فرموده اند: «سزاوار نیست که مرد، همسر خود را طلاق دهد و سپس بدون نیاز به وی رجوع کند و پس از آن او را طلاق دهد؛ این همان اضرائی است که خداوند از آن نهی فرموده است، مگر این که طلاق و رجوع او به قصد نگه داشتن آن زن باشد» (حرّ عاملی، ۱۴۱۴: ۱۷۱/۲۴). مطابق روایت مذکور، رجوع برای طلاق مجدد، چون بدون میل و رغبت است موجب فشار روحی و روانی، تنگی و ضیق برای زوجه است که از مصادیق خسارت معنوی به شمار می‌آید (مظاهری و مهاجری، ۱۳۹۲: ۱۳۴).

ج: قاعده لا ضرر

یکی از قواعد مشهور فقهی که در موارد بسیاری کاربرد داشته و احکام فقهی زیادی از آن مستنبط می گردد قاعده فقهی لا ضرر می باشد. مضمون این قاعده در روایتی از قول پیامبر اکرم و ضمن داستان سمره بن جندب وارد شده است (کلینی، ۱۳۶۷: ۲۹۲/۵) که بر ورود خسارت اعم از مادی و معنوی دلالت می کند. این حدیث بر خسارت معنوی ناشی از ورود بدون اذن سمره بن جندب به خانه مرد انصاری دلالت دارد که موجب گشته حقوق معنوی مرد انصاری از جمله حق حفظ امنیت در محیط خانه مورد تجاوز قرار گیرد. برخی از فقها صراحتاً ضرر معنوی را پذیرفته اند؛ صاحب عناوین ذیل بحث از قاعده لا ضرر و توسعه در مصادیق تحت شمول آن، ضابطه ورود ضرر به عرض و آبروی افراد را هر چیزی دانسته که مشمول احترام مکلفین باشد و هتک آن موجب خواری و هتک حیثیت وی بین مردم گردد و در نهایت، انصراف ضرر به ضرر مالی و ضرر بدنی را ناصواب می داند (حسینی مراغی، ۱۴۱۷: ۳۰۹/۱). اگر ما لطمات روحی، عاطفی و معنوی را از مصادیق ضرر قلمداد نمائیم با توجه به اصل عقلانی «لزوم جبران ضرر» و قاعده «لا ضرر و لا ضرار» بایستی بر قابل جبران بودن چنین اضرائی نیز اذعان نمائیم و عامل زیان معنوی را ضامن جبران خسارت بشماریم؛ در غیر این صورت، با مفاد قاعده لا ضرر منافات خواهد داشت (نیک فرجام، ۱۳۹۲: ۱۱۸).

د: قاعده نفی حرج

مطابق قاعده نفی حرج، هر حکم حرجی اعم از تکلیفی و در پاره ای موارد حکم وضعی (ایروانی، ۱۳۹۲: ۴۴/۱) رفع شده است. بنا به عموم قاعده نفی حرج، هر حرجی اعم از خسارت مادی و خسارت معنوی برداشته شده است؛ بدین معنا که اگر کسی بر کس دیگر کاری یا عملی را تحمیل کند و او را در عسر و حرج قرار داده و خسارتی بر وی وارد نماید باید از عهده خسارت برآید؛ نظیر کسی که به عنف، بکارت دختر باکره ای را زایل می کند و او از نظر روحی، برای همیشه آمادگی ازدواج را از دست داده و یا در اثر اطلاع اطرافیان به حیثیت وی لطمه وارد می شود.

۵: بناء عقلا

عقلا در صورت ایراد خسارت، فاعل فعل زیانبار را مسئول جبران خسارت دانسته اند، و شارع نیز بنای عقلا را مورد تایید قرار داده و بر این باور است که عامل خسارت، ملزم به جبران آن است. بر پایه ملازمه میان حکم عقل و حکم شرع، ایراد خسارت اعم از مادی و معنوی مورد نهی قرار گرفته و نادیده گرفتن خسارت معنوی و عدم جبران آن از مصادیق ظلم محسوب شده و قبیح می‌باشد؛ به علاوه، پذیرش جبران مالی خسارت معنوی در قوانین و رویه قضایی در نظام های مختلف حقوقی کاشف از تحقق بناء عقلا می‌باشد (مظاهری و مهاجری، ۱۳۹۲: ۱۳۵).

گذشته از مبانی فقهی در این خصوص باید خاطرنشان کرد که در قوانین موضوعه ایران نیز، قانونگذار جبران ضررهای معنوی را پذیرفته است. اصل ۱۷۱ قانون اساسی بر ضررهای معنوی مربوط به مسئولیت قضات و جبران این خسارت تصریح دارد (مدنی، ۱۳۸۵: ۹۶). در حقوق ایران نخستین بار در قانون مسئولیت مدنی ۱۳۳۹ و ذیل ماده ۱ و ۲ این قانون از ضرر معنوی سخن گفته شد که مقرر می‌دارد: «هر کسی بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد» (مسجدسرائی، ۱۴۰۲: ۳).

۳- وضعیت تقنین در جرائم علیه تمامیت معنوی

بدین سان، سامانه های رایانه ای یا مخابراتی در عین حال که می توانند برای کارهای مشروع و فعالیت های مفید اجتماعی مورد استفاده قرار گیرند، در راستای ایجاد مزاحمت برای افراد و هتک حیثیت آنها نیز قابل استفاده هستند. از اینرو، قانونگذار برخی از این موارد را جرم انگاری کرده است. از جمله قانون مجازات کسانی که در امور سمعی بصری فعالیت غیر مجاز می‌نمایند مصوب ۱۳۸۶ اولین مقرره ای است که تهدید در فضای مجازی و هتک حرمت اشخاص از طریق پخش فیلم و

عکس مبتذل و مستهجن در فضای مجازی را جرم انگاری نموده است. همچنین در سال ۱۳۸۸ قانون جرائم رایانه‌ای به تصویب رسید و یک فصل آن اختصاص به جرائم علیه تمامیت معنوی دارد و اینگونه مقرر شده که تمامی جرائمی که در فضای مجازی اتفاق بیفتد توسط دادسرای جرائم رایانه‌ای همراه با پلیس فتا پیگیری می‌شوند، جرائمی مانند: کلاهبرداری اینترنتی، جعل کامپیوتری، تخریب یا هک داده و دسترسی غیرمجاز و انتشار تصویر و فیلم در فضای مجازی، تهدید از طریق شبکه‌های اینترنتی، شرکت‌های هرمی و توهین به مقدّسات اسلامی در فضای مجازی. در صورت وقوع هر یک از این جرائم، شاکیان و افراد متضرّر می‌توانند با تنظیم شکوائیه و طرح شکایت در دادسرای جرائم رایانه‌ای همراه با ارائه دلایل و مستندات برای احقاق حق خود اقدام کنند (حسینی و اعتمادی، ۱۳۹۴: ۵۶). از جمله، طبق ماده ۷۴۴ قانون تعزیرات، مصوب ۱۳۷۵ (ماده ۱۶ قانون جرائم رایانه‌ای) تغییر یا تحریف صوت یا تصویر دیگری یا انتشار آن به نحوی که عرفاً موجب هتک حیثیت او شود موجب حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال با هر دو مجازات دانسته شده است. در صورتی که تغییر یا تحریف به صورت مستهجن باشد، مثل این که بدن وی به شکل عریان نشان داده شود، مجازات مرتکب، طبق تبصره ماده مذکور، حداکثر هر دو مجازات خواهد بود. لازم به ذکر است که جرم موضوع ماده ۷۴۴، به موجب ماده ۱۱ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، مصوب سال ۱۳۹۸ مجلس شورای اسلامی، به فهرست جرائم قابل گذشت مذکور در ماده ۱۰۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ افزوده شده است. اضافه می‌شود این قانون در حال حاضر فصل آخر کتاب پنجم قانون مجازات موسوم به تعزیرات را تشکیل می‌دهد و دیگر یک مقررّه خاص نیست و جزو قوانین عام کیفری ایران محسوب می‌شود. ماده ۷۴۵ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ (ماده ۱۷ قانون جرائم رایانه‌ای) «همین مجازات را برای کسی که به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی صوت یا تصویر یا فیلم خصوصی با خانوادگی

با اسرار دیگری را بدون رضایت او جز در موارد قانونی منتشر کند یا در دسترس دیگران قرار دهد، به نحوی که منجر به ضرر یا عرفاً موجب هتک حیثیت او شود»، تعیین کرده است (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۹: ۱۲۳).

جرائم علیه شخصیت معنوی با توجه به فرهنگ، مذهب و مقررات و قوانین داخلی هر کشور نمود می یابد و به همین دلیل، مصادیق جرائم علیه تمامیت معنوی اشخاص در فضای مجازی عبارتند از: هتک حرمت (شامل افترا، توهین و قذف و هجو)؛ اهانت به مقدّسات مذهبی، تولید یا انتشار محتویات نفرت انگیز یا نژاد پرستانه، تهدید یا اذیت و آزار دیگری از قبیل مزاحمت تلفنی، انتشار تصاویر خصوصی دیگران، دسترسی غیر مجاز، شنود غیر مجاز، نشر اکاذیب (پور قهرمانی و قانع، ۱۳۹۳: ۶۵).

در نظام حقوقی ایران یکی از شاخصه های توجه به این امر، ماده ۴۹۹ مکرر قانون مجازات اسلامی است. این ماده قانونی ادیان مورد حمایت قانون اساسی و اقوام ایرانی را از هتک حرمت مصون داشته که البته مواردی در این ماده پیش بینی شده است که جزو عوامل مشدّده مجازات هتک حرمت محسوب می شود که استفاده از وسایل ارتباط جمعی برای این عمل، یکی از آنها است. با توجه به تنوع قومی و زبانی در کشور ایران به طور قطع جرم انگاری در این زمینه می تواند سنجیده ارزیابی شود. اما به هر روی، پیش از جرم انگاری و کیفردهی لازم است در سیاست جنایی به مسأله اقدامات کنشی و پیشگیرانه توجه داشت که در واقع ریشه در مباحث جرم شناسی فرهنگی نیز دارد.

۴- جرم توهین و افتراء به مثابه جرم علیه تمامیت معنوی

جرم توهین یکی از جرائمی است که امنیت دینی و اعتقادی اجتماعات مذهبی را با بی نظمی مواجه می کند. حمایت های کیفری در برابر توهین و به سخره گرفتن مقدّسات و محترّات دینی و مذهبی، صورت گرفته است و جز جرائم علیه آزادی اشخاص و علیه حیثیت افراد است که زیر مجموعه جرائم علیه شخصیت معنوی افراد می باشد. برخی جرائم علیه حیثیت اشخاص هستند که ارتکاب آنها مستلزم اعمال مادی زور و

عنف نیست بلکه از طریق گفتن یا نوشتن یا نطق در مجالس و مجامع عمومی، هتک حیثیت اشخاص تحقق پیدا می کند مانند توهین، افتراء، نشر اکاذیب، جرم توهین در زمره جرائم ضد حیثیت معنوی اشخاص قرار می گیرد و به توهین ساده و مشدد تقسیم می شود که جرم توهین به مقدّسات مذهبی و دینی جزو توهین مشدد محسوب می شود. طرف توهین باید مشخص باشد. توهین یک جرم عمدی می باشد و عمد مرتکب را باید احراز کرد. توهین جرمی است مطلق و نتیجه شرط نیست؛ بنابراین هتک حیثیت و آبروی طرف یا اذیت شدن او یا هر نتیجه مشابهی برای تحقق جرم توهین ضرورت ندارد. همچنین توهین اعمّ از صریح یا ضمنی است و توهین صریح یا ذاتی عبارت است از رفتاری که ماهیت یا منطوق آن به وضوح حکایت از موهن بودن آن دارد و نیازی به اثبات این وصف نیست؛ مانند فحاشی و استفاده از الفاظ رکیک یا دشنام. توهین ضمنی یا تلویحی و یا مفهومی، رفتاری است که ظاهر و منطوق آن موهن نیست بلکه مفهوم آن لفظ یا حرکت به موجب عرف، مبین چنین وصفی است مانند تراشیدن ریش روحانی و یا با دست به سر شخص زدن. همچنین وسیله در توهین شرط نیست؛ بنابراین رکن معنوی در جرم توهین آگاهی مرتکب به موهن بودن رفتار ارتكابی و قصد و انگیزه می باشد (باقری و درویش پور، ۱۳۹۶: ۹۱-۹۹). توهین حدّی توهینی است که مجازات آن از سوی شارع مقدّس تعیین شده و برخلاف جرائم مستوجب تعزیر مجازات ثابتی دارد. تنها مصداق توهین حدّی در قانون مجازات اسلامی، سبّ النبیّ یعنی دشنام دادن به پیامبر می باشد که در واقع نوع خاصی از توهین است و همه اقسام توهین را شامل نمی شود. سبّ النبیّ نیز مانند توهین عادی در صورتی تحقق می یابد که از روی آگاهی و اراده بوده و چنان چه از روی اکراه، سهو یا در حالت مستی یا بدون توجه به معانی کلمات صورت گرفته باشد، سبّ النبیّ محسوب نمی شود. طبق ماده ۵۱۳ قانون تعزیرات، اگر شخصی به مقدّسات اسلام یا یکی از پیامبران عظیم الشان توهین کند در صورتی که شامل حکم سبّ النبیّ شود اعدام، و در غیر این صورت به یک تا پنج سال حبس محکوم

می شود. علاوه بر این، طبق ماده ۶۱۶ قانون مجازات اسلامی هر کس در اماکن عمومی و یا معابر متعرض یا مزاحم اطفال یا زنان بشود یا با الفاظ و حرکات مخالف شأن و حیثیت به آنان توهین کند، به حبس از ۲ تا ۶ ماه و تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم خواهد شد. توهین به صاحبان حرفه و مشاغل خاص نیز در این قانون احصاء شده است (سایت حقوق نیوز، تاریخ رویت ۲۹ تیر ۱۴۰۰).

طبق ماده ۷۰۰ قانون تعزیرات، هر کس با شعر یا نظم به صورت کتبی و شفاهی کسی را هجو کند و یا هجویه صادر کند، به حبس از یک تا شش ماه محکوم می شود. در واقع، شرط تحقق این جرم مرتب کردن کلمات و واژه ها به یکدیگر در قالب یک شعر است و صرف پی در پی گفتن کلمات توهین آمیز به دیگری موجب تحقق هجو نمی شود. زمان و مکان و طبقه اجتماعی و شخصیت مخاطب و موقعیت خاصی که رفتار مورد نظر در آن ارتکاب یافته است، مهم می باشد و صرف خشونت در کلام توهین محسوب نمی شود (ابراهیمیان و صدیقی، ۱۳۹۸: ۲۵۸).

واژه افتراء ۶ بار در آیات ۱۱۲ و ۱۵۶ سوره نساء، آیه ۱۶ سوره نور، آیه ۵۸ سوره احزاب و در آیه ۱۲ سوره ممتحنه به کار رفته است. افتراء در لغت به معنای دروغ بستن است که در فرهنگ قرآن کریم نیز به همین معناست. قانون دو نوع جرم توهین را تعریف نموده است. افترای قولی و افترای فعلی. جرم افترای قولی به کار بردن الفاظ مشمول شرایط جرم توهین و نسبت دادن آن به شخص دیگر به صورت زبانی یا نوشتاری و چاپی است؛ ولی افترای فعلی به صورتی است که فرد اتهام زننده برای عمل خود به نوعی هرگونه ابزار جرم به فرد دیگر نسبت دهد به صورتی که این وسایل را در محیط کار، منزل و کیف خود قرار داده تا استفاده فرد از آن وسیله تداعی شود.

به صورت کلی وجود سه شرط برای تحقق جرم افتراء ضروری است: نسبت دادن جرم به افراد دیگر، صراحت در انتساب جرائم و عدم توانایی فرد تهمت زننده در اثبات جرم طرف مقابل (سایت وکیل، تاریخ: ۲۹ تیر ۱۴۰۰). اگر مفتری صحت امور منتسب

را اثبات نماید، نه تنها به عنوان مفتری قابل تغییر نخواهد بود بلکه به عنوان هتک حرمت و توهین نیز قابل مجازات نیست.

نظام های کیفری مختلف (در این تحقیق ایران و بریتانیا) همواره تلاش می کنند که در کنار ضابطه مند سازی فضای مجازی، هنجارهای کیفری نیز وضع نمایند. در ایران نقطه شروع جعل هنجارهای کیفری در فضای مجازی با قوانین خاص آغاز گردید. قانون مجازات کسانی که در امور سمعی بصری فعالیت غیر مجاز می نمایند مصوب ۱۳۸۶ اولین مقررّه ای است که تهدید در فضای مجازی و هتک حرمت اشخاص از طریق پخش فیلم و عکس مبتذل و مستهجن در فضای مجازی را جرم انگاری نموده است. به دنبال آن در سال ۱۳۸۸ قانون جرائم رایانه‌ای به تصویب رسید که یک فصل آن اختصاص به جرائم علیه تمامیت معنوی دارد. لازم به ذکر است این قانون در حال حاضر فصل آخر کتاب پنجم قانون مجازات موسوم به تعزیرات را تشکیل می دهد و دیگر یک مقررّه خاص نیست و جزو قوانین عام کیفری ایران محسوب میشود. مواردیکه در این قانون جرم انگاری شده است شامل کلاهبرداری اینترنتی، جعل کامپیوتری، تخریب یا هک داده و دسترسی غی رمجاز و انتشار تصویر و فیلم خصوصی دیگران در فضای مجازی، تهدید از طریق شبکه های اینترنتی، شرکت های هرمی و توهین به مقدّسات اسلامی در فضای مجاز و آموزش خودکشی می باشد (حسینی و اعتمادی، ۱۳۹۴، ۸۸).

در بریتانیا به عنوان کشوری با نظام حقوقی سکولار و غیر مذهبی با درصد مهاجرپذیری بالا از سراسر دنیا و تنوع فرهنگی و نژادی زیاد، یکی از جرائمی که در فضای مجازی نرخ بالایی از ارتکاب دارد مزاحمت سایبری و ترصد است. طبق برآوردهای نهادهای دولتی در بریتانیا حدود ۲۰ تا ۴۰ درصد از کاربران اینترنت، بعضی اشکال مزاحمت و ترصد را تجربه می کنند.^۱ از جمله قلدری سایبری^۲، ترصد، افشای

1. <https://www.west-midlands.police.uk/your-options/cyber-abuse>

2. Cyberbullying

مشخصات شخصی و خصوصی بزه دیده^۱، جعل هویت^۲ اشخاص (اعم از حقیقی و حقوقی) و نفرت پراکنی^۳ با هر انگیزه ای (Keswani, 2017: 77).

هرچند هیچ کدام از این دو رفتار پیش گفته یعنی مزاحمت و ترصد^۴ (که به لحاظ حقوقی تفاوت ظریفی دارند) قانونی نیستند و تصمیم گیران سیاست جنایی بریتانیا موضع محکمی در قبال این دو رفتار اتخاذ نموده اند.

در نظام حقوقی بریتانیا قانون مجازات ماهوی عام شبیه قانون مجازات اسلامی در ایران وجود ندارد و اکثر قریب به اتفاق مصوبات تقنینی کیفری در قالب قوانین خاص می باشد. در خصوص جرائم علیه تمامیت و شخصیت معنوی نیز به همین اسلوب عمل شده است. از جمله می توان به قانون حمایت در مقابل مزاحمت ۱۹۹۷ همچنین قانون ترصد (تعقیب مصرّانه یا مجدّانه) مصوب ۲۰۱۹، قانون مبارزه با افتراء مصوب ۲۰۱۳ و قانون حمایت از آزادی ها مصوب ۲۰۱۲ اشاره نمود. (Hazelwood & Koon- Magnin, 2013)

در بریتانیا تمرکز بر مدیریت فضای مجازی با تکیه بر یک سیاست جنایی تقنینی قوی و به روز است. سیر قوانین در بریتانیا در این حوزه حاکی از آن است که اشخاص در معرض خطر از جمله کودکان لازم است مورد حمایت بیشتری قرار گیرند، اما مسأله نظارت و مدیریت فضای مجازی، محدود به موضوع کودکان نماند. بریتانیا در سال ۲۰۰۹ ارائه دهندگان خدمات اینترنتی را ملزم به همکاری با صنایع موسیقی و فیلمسازی با هدف مبارزه با سرقت محصولات چندرسانه‌ای و پیگرد متخلفین نمود.

از منظر قوانین پیش گفته، مزاحمت در فضای مجازی، رفتاری ناخواسته و بدون رضایت بزه دیده، تهدید آمیز و سلطه جو و پرخاشگر که با استفاده از اینترنت و سایر اشکال برقراری ارتباط در فضای مجازی، و قربانی را دچار پریشانی خاطر و آزرده‌گی

1. Doxing
2. Impersonation
3. Hate speech
4. Online harassment and stalking

روانی و احساسی می کند؛ در حالی که تعقیب مصرانه (ترصد)، شامل استفاده مکرر و عمدانه^۱ از ابزارهای برقراری ارتباط اینترنتی و الکترونیک برای ترساندن، مرعوب کردن یا آزار و اذیت کسی است. براساس اعلام دفتر آمار ملی^۲ بریتانیا، جرائم مربوط به مزاحمت آنلاین و ترصد، در سال ۲۰۱۵، به ۱۱۲۵۶۴ مورد رسیده است (جوانمرد و همکاران، ۱۴۰۲: ۶۷).

نتیجه گیری

جرم انگاری و تعیین ضمانت اجرای کیفری برای نقض ارزش های اساسی از قبیل نقض کرامت انسانی و عدم احترام به او ابزاری در دسترس نظام حقوقی برای حمایت از ارزش ها می باشد. برخی اعمال از قبیل توهین، افتراء، نشر اکاذیب، آدم ربایی، حبس و بازداشت غیر قانونی، مزاحمت و... جرم انگاری شده اند؛ چراکه باعث هتک حرمت و حیثیت انسان می شوند و به نوعی نقض حقوق بشر تلقی می گردد. اصول جرم انگاری که در بسیاری از جرائمی که صدمات فردی و قابل جبرانی را ایجاد می کنند مورد استفاده قرار می گیرند، ابزاری در دسترس سیاست جنایی است که بتوانند با تعیین ضمانت اجرای کیفری، نقض این ارزش مهم و اساسی و ضرر غیرقابل جبران آن و خطر آفرین جلوگیری کند. انسان دارای دو بعد مادی و معنوی است و چه بسا در مواردی ضرر هایی که به روح و روان و بعد معنوی اشخاص وارد می شود جبران ناپذیرتر از صدمات جسمانی و مادی است. جرائم علیه اشخاص را که بعد تمامیت شخصیت معنوی انسان را مورد لطمه قرار می دهد از این قرار است: توهین، نشر اکاذیب، افشای اسرار حرفه ای، هتک حرمت مراسلات و مخابرات و مکالمات تلفنی، مزاحمت تلفنی، و ... نویسندگان بر این اعتقادند که ایدئولوژی اصلاح پذیری و یا دینی و استفاده از نهادهایی نظیر امر به معروف و نهی از منکر و نیز عفو و به عبارت ساده تر، عدم سختگیری و

1. intentionally and repeatedly

2. Office for National Statistics

محدودیت در آزادی نمی تواند پاسخ مناسبی به بزه در این فضا باشد بلکه سیاست سرکوبگرانه مفیدترین راهکار در این زمینه محسوب می شود.

منابع

- قرآن کریم.

- ابراهیمیان، حجت الله؛ صدیقی، عبدالسبحان (۱۳۹۸)، **کیفر توهین و دشنام اشخاص از دیدگاه فقهای مذاهب اسلامی در حقوق ایران و افغانستان**، دو فصلنامه علمی فقه مقارن، ۱۴، ۲۶۵-۲۴۵.

- ایروانی، باقر (۱۳۹۲)، **دروس تمهیدیه فی القواعد الفقهیه**، ج ۱، قم: نصاب.

- باقری، صالح؛ وفا درویش پور، محمد (۱۳۹۶)، **بررسی جایگاه حقوقی توهین در قانون ایران**، فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، ۲۰، ۹۱-۱۰۷.

- بهره مند، مهدی (۱۳۹۲)، **عدم مشروعیت ضرر معنوی از دیدگاه قرآن و حدیث**، فصلنامه مطالعات قرآنی، ۱۶، ۶۳-۷۵.

- بیگدلی آذری، ندا؛ مسجدرائتی، حمید؛ پاکزاد، بتول (۱۴۰۱)، **تحلیل گونه شناسی پاسخ دهی به بزه در فضای مجازی**، فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۲۸، ۲۱-۵۴.

- پروین، فرهاد (۱۳۷۹)، **خسارات معنوی در حقوق ایران**، تهران: ققنوس.

- پور قهرمانی، بابک؛ قانع، رقیه (۱۳۹۳)، **بررسی جرم انگاری جرائم علیه شخصیت معنوی اشخاص در حقوق ایران در پرتو کنوانسیون جرائم سایبری**، همایش ملی ایران و چالش های حقوق بین المللی.

- جوانمرد و همکاران (۱۴۰۲)، **بررسی تطبیقی جرم ترصد در حقوق کیفری ایران و انگلستان**، فصلنامه حقوق دیجیتال، ۴۵.

- جوانمرد، بهروز (۱۴۰۲)، **تقریرات حقوق جزای اختصاصی ۴ جرائم علیه تمامیت معنوی**، مقطع کارشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد الکترونیک.

- جوانمرد، بهروز؛ جابری، فاطمه (۱۳۹۵)، **سیاست قضایی جمهوری اسلامی ایران در مقابله با جرائم منافی عفت سایبری**، کنفرانس ملی پدافند غیرعامل در قلمرو فضای سایبر.

- حرّ عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ق)، **تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه**، ج ۲۴، قم: مؤسسه آل البیت.

جرائم علیه تمامیت معنوی در فضای مجازی با رویکردی به جرم توهین و افتراء — ۲۲۳

- حسینی مراغی، سید میر عبدالفتاح (۱۴۱۷ق)، **العناوین الفقهیه**، ج ۱، قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- حسینی، سید محمد؛ اعتمادی (۱۳۹۶)، **مزاحمت؛ تهاجمی علیه تمامیت روانی اشخاص در نظامهای کیفری ایران و انگلستان**، فصلنامه حقوق تطبیقی، ۱۰۸، ۴۹-۷۲.
- حمدوی صابر کردمجله، ابراهیم (۱۳۹۹) **تحلیل حقوقی جرم شناختی مبانی خسارت معنوی ناشی از جرم با رویکردی بر نظام حقوقی ایران**، دانشکده علوم انسانی واحد بندرانزلی.
- سنجر، غلامعلی؛ احمدیان، زهره (۱۴۰۰)، **جرائم علیه حیثیت در نظام حقوق کیفری ایران**، فقه و حقوق نوین، ۶، ۶۳-۷۳.
- کلینی رازی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۷)، **الکافی**، ج ۵، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- کنفرانس ملی پدافند غیر عامل در قلمرو فضای سایبری (۱۴۰۱)، مراغه، ماهنامه علمی (مقاله) علمی پژوهشی جامعه شناسی سیاسی ایران، ۳، ۳۹۳-۴۳۵.
- لازرژ، کریستین (۱۳۸۲)، **درآمدی به سیاست جنایی**، ترجمه: علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: میزان.
- محمدنسل، زهرا؛ محمدنسل، غلامرضا؛ گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۹)، **مطالعه تطبیقی دسترسی غیر مجاز به داده ها و سامانه های رایانه ای در قوانین کیفری ایران و انگلستان و فرانسه**، فصلنامه پژوهش های اطلاعاتی و جنایی، ۵۹، ۸۱-۱۰۶.
- محمدی فرد، حبیب الله؛ هاشمی، سید حسین؛ دارابی، شهرداد (۱۴۰۱)، **راهکارهای رفع چالش های رویه قضایی در برخورد با جرائم علیه حیثیت معنوی در فضای سایبر**، جامعه شناسی سیاسی ایران، ۳، ۳۹۳-۴۹۵.
- مسجدسرای، حمید (۱۴۰۲)، **جستاری در مبانی فقهی ضرر معنوی با رویکردی به ضرر معنوی در سوانح هوایی**، فصلنامه پژوهش های فقهی، ۱۹، ۱-۱۱.
- مظاهری، معصومه؛ مهاجری، مریم (۱۳۹۲)، **بازخوانی مبانی فقهی ارمیم خسارت معنوی با رویکردی به حقوق غیر مالی زوجین**، فصلنامه پژوهش های فقه و حقوق اسلامی، ۳۴، ۱۲۹-۱۵۲.
- میرزایی، مریم (۱۳۹۷) **بررسی جرائم منافی عفت سایبری در حقوق انگلستان**، نشریه پژوهش های حقوقی قانون یار، ۳، ۲۲۹-۲۵۰.
- نیک فرجام، زهره (۱۳۹۲)، **جبران خسارت معنوی در فقه و حقوق**، مبانی فقهی حقوق اسلامی، ۱۱، ۱۰۵-۱۲۷.

- هادی تبار، اسماعیل؛ رضایی، رحمت اله (۱۳۹۶)، **کلاهبرداری اینترنتی در حقوق کیفری ایران و انگلستان**، اولین کنفرانس بین المللی اقتصاد، مدیریت، حسابداری، علوم انسانی و بانکداری اسلامی، تهران، <https://civilica.com/doc/672099>

- Heena Keswani (2017) Bharati Law Review, April – June, pp131-148
- Steven D. Hazelwood & Sarah Koon-Magnin (2013) Cyber Stalking and Cyber Harassment Legislation in the United States: A Qualitative Analysis, International Journal of Cyber Criminology, vol 7, issue 2.

References

- Ebrahimian, Hojjatullah; Sediqi, Abdul Sabhan (2018), Punishment of insulting and slandering persons from the point of view of jurists of Islamic schools in the laws of Iran and Afghanistan, two quarterly journals of comparative jurisprudence, 14, 265-245.
- Irvani, Baqir (2012), Tahamidiyyah lessons in Al-Qasas al-Fiqhiyyah, vol.1, Qom: Nasayeh.
- Bagheri, Saleh; Wafa Darvishpour, Mohammad (2016), Investigating the legal status of insult in Iranian law, New Research Quarterly in Human Sciences, 20, 107-91.
- Parvin, Farhad (1379), moral damages in Iranian law, Tehran: Phoenix.
- Pour Ghahrmani, Babak, Ghanei, Roghieh (2013) Investigating the criminalization of crimes against the spiritual personality of individuals in Iranian law in the light of the Convention on Cybercrimes, the National Conference of Iran and the challenges of international law.
- Javanmard et al. (1402) Comparative study of the crime of surveillance in the criminal law of Iran and England, Digital Law Quarterly, No. 45.
- Javanmard, Behrouz (1402) special criminal law expositions of 4 crimes against spiritual integrity, undergraduate degree, Islamic Azad University, Electronics Department.
- Javanmard, Behrouz; Jaberi, Fatemeh (2015), Islamic Republic of Iran's judicial policy in dealing with crimes against Sabiri's chastity, National Conference on Passive Defense in Cyberspace.
- Hosseini, Seyyed Mohammad; Etamadi, (2016), harassment; Aggression against the mental integrity of individuals in the penal systems of Iran and England, Comparative Law, 108, 49-72.
- Hamdavi Saber Kord Mahleh, A. (2019) Criminological legal analysis of the basics of moral damage caused by crime with an approach to Iran's legal system, Faculty of Humanities, Bandar Anzali Branch.
- Senjari, Gholam Ali; Ahmadian, Zohra (1400), crimes against honor in Iran's criminal law system, modern jurisprudence and law, 6, 73-63.

- Lazarge, Christian, *An Introduction to Criminal Policy*, translated by Ali Hossein Najafi Abrandabadi, Tehran, Mizan Publishing House, spring 2002, first edition, p.39.
- Mohammad Nasl, Zahra; Mohammad Nasl, Gholamreza; Goldouzian, Iraj. (2019). A comparative study of unauthorized access to data and computer systems in the criminal laws of Iran, England, and France, *Intelligence and Criminal Research Quarterly*, 15th year, number 3 (series 59, fall 2019).
- Mohammadi Fard, Habibullah. Hashemi Shahraddar Darabi, Seyyed Hossein. (1400). Solutions to solve judicial procedural challenges in dealing with crimes against moral dignity in the cyber space.
- Mirzaei, Maryam (2017) Examining crimes against cyber chastity in English law, *Qunon Yar Legal Research Journal*, 3rd row (Autumn, 2017).
- Hadi Tabar, Esmail and Rezaei, Rahmat Elah, 2016, Internet Fraud in the Criminal Law of Iran and England, *The First International Conference on Economics, Management, Accounting, Humanities and Islamic Banking*, Tehran, <https://civilica.com/doc/672099> Behremand, Mahdi (2012), The illegitimacy of spiritual harm from the point of view of the Qur'an and Hadith, *Qur'anic Studies Quarterly*, Year 4, 16, 63-75. Harr Amili, Muhammad bin Hassan (1414), *Wasal al-Shi'a to the study of Islamic matters*, vol. 24, Qom: Al-Al-Bayt Institute.
- Kilini Razi, Muhammad bin Yaqub (1367), *Al-Kafi*, Vol. 5, Tehran: Dar Al-Katb Islamiyya. National conference on non-operating defense in cyber space, *Maragheh Scientific Monthly (Article) of Iranian Political Sociology*, Year 5, Number 3, Khordad 1401, pp. 435, 393.
- Maraghi, Seyyed Mir Abd al-Fattah (1417), *Al-Anawin al-Fiqhiyyah*, Qom: Al-Nashar al-Islami Institute. Mazaheri, Masoumeh; Mohajeri, Maryam (2012), re-reading the jurisprudential foundations of Eramim's spiritual damage with an approach to the non-financial rights of spouses, *Fiqh and Islamic Law Research Quarterly*, 10th year, number 34, 129-152.
- Nik Farjam, Zohra (2012), compensation for spiritual damage in jurisprudence and law, *Islamic jurisprudential foundations*, sixth year, number 11, 105-127.
- Heena Keswani (2017) *Bharati Law Review*, April – June, pp131-148
- Steven D. Hazelwood & Sarah Koon-Magnin (2013) *Cyber Stalking and Cyber Harassment Legislation in the United States: A Qualitative Analysis*, *International Journal of Cyber Criminology*, vol 7, issue 2.

